

UNIUNEA EUROPEANĂ

Proiect cofinanțat din Fondul Social European - Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020

Axa Prioritară 6: Educație și competențe / Operațiune compozită OS 6.5, 6.6. Îmbunătățirea competențelor personalului didactic din învățământul preuniversitar în vederea promovării unor servicii educaționale de calitate orientate pe nevoile elevilor și a unei școli incluzive

Titlu proiect: „Profesionalizarea carierei didactice - PROF”

Cod proiect: POCU/904/6/25/146587

Beneficiar: Ministerul Educației

Partener 2 - Universitatea Transilvania din Brașov

Perioada de implementare – 1 aprilie 2021 – 31 decembrie 2023

Responsabil local partener,
Conf. Univ. Dr. Mihaela VOINEA

Managementul învățării, dezvoltării și al serviciilor de educație timpurie antepreșcolară

A. Management instituțional

1. Organizarea și funcționarea instituțiilor de educație timpurie antepreșcolară

Ultimele reforme în educația timpurie readuc echilibru și normalitate în abordarea integrată a educației timpurii, astfel începând cu anul 2021, prin Legea 17/2022 privind aprobarea OUG 100 din 10.09.2021 pentru modificarea și completarea Legii educației naționale nr.1/2011 și abrogarea unor acte normative din domeniul protecției sociale, a fost modificat art. 27 din Legea educației naționale în baza căruia creșele fac parte „din sistemul național de învățământ preuniversitar și oferă copiilor antepreșcolari cu vârste cuprinse între 11 luni și 3 ani, servicii integrate de educație, îngrijire și supraveghere”.

De la data de 15 septembrie 2021, creșele sunt îndrumate metodologic de Ministerul Educației, prin Inspectoratele Școlare Județene, indiferent dacă sunt sau nu arondate unei grădinițe de stat.

În data de 28.04.2022 a apărut Metodologia de organizare și funcționare a creșelor și altor unități de educație timpurie antepreșcolară ca parte integrantă a Hotărârii 566 din 2022.

UNIUNEA EUROPEANĂ

Plata anumitor cheltuieli va fi efectuată în continuare de Consiliul local, iar cele privind standardele pe antepreșcolar (salarizarea cadrelor didactice) susținute de Ministerul Educației. Pentru prima dată a fost standardizat costul pentru antepreșcolari prin HG 109 din 06.10.2021. Acest standard este stabilit pentru fiecare an calendaristic.

Unul din dezideratele necesare în toate aceste procese este de a da coerență a cadrului legislativ și a sistemului instituțional de desfășurare a serviciilor de educație timpurie, dar mai ales organizarea activităților educaționale în spiritul educației timpurii, așa cum se impune ca și concept al pedagogiei și mai ales al educației formale (eliminarea în primul rând a confuziilor educație preșcolară, educație antepreșcolară versus educație timpurie).

Potrivit Metodologiei de organizare și funcționare a creșelor și a altor unități de educație timpurie antepreșcolară fundamentată pe următoarele temeuri legale art. 108 din Constituția României, republicată, al art. 27 din Legea educației naționale nr. 1/2011, cu modificările și completările ulterioare și al art. IV din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 100/2021 pentru modificarea și completarea Legii educației naționale nr. 1/2011 și abrogarea unor acte normative din domeniul protecției sociale, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 17/2022, instituțiile de educație timpurie sunt definite ca „Serviciile de educație timpurie antepreșcolară sunt servicii integrate de educație, îngrijire și supraveghere oferite copiilor antepreșcolari, pe timpul zilei, în următoarele tipuri de unități/instituții”. Acestea se pot fi organizate precum:

- a) creșe arondate unei unități de învățământ preșcolar cu personalitate juridică, cu program prelungit;
- b) creșe arondate unei unități de învățământ preuniversitar cu personalitate juridică care are în componență nivel preșcolar, inclusiv creșele profesionale care solicită arondarea prin decizie a inspectoratelor școlare județene/al municipiului București;
- c) creșe nearondate unei unități de învățământ, pentru care autoritățile publice locale au calitatea de persoană juridică fondatoare și care devin unități de învățământ cu personalitate juridică și sunt coordonate metodologic de Inspectoratul Școlar Județean/al municipiului București;
- d) centre de zi cu grupe de antepreșcolari.

Unitățile de educație timpurie antepreșcolară pot fi înființate și organizate în sistem public și privat, în conformitate cu prevederile legale în vigoare. Creșele publice și private se supun procesului de autorizare, respectiv acreditare de către Agenția Română de Asigurare a

Calității în Învățământul Preuniversitar (ARACIP), în baza Metodologiei de evaluare instituțională în vederea autorizării, acreditării și evaluării periodice a furnizorilor de educație timpurie și a standardelor de referință și indicatorilor de performanță pentru evaluarea și asigurarea calității în învățământul preuniversitar, elaborate de către Ministerul Educației și Ministerul Sănătății.

Unitățile de învățământ preuniversitar cu personalitate juridică în care se organizează grupe de educație timpurie anteprescolară sau cele care au arondată o creșă fac parte din sistemul de învățământ preuniversitar și funcționează sub incidența Legii educației naționale, iar centrele de zi în care sunt înscriși copii antepreșcolari fac parte atât din sistemul național de servicii sociale reglementat de Legea asistenței sociale nr. 292/2011, cu modificările și completările ulterioare, prin furnizarea de servicii de îngrijire și supraveghere, cât și din sistemul de învățământ preuniversitar reglementat de Legea educației naționale nr. 1/2011, cu modificările și completările ulterioare, prin furnizarea de servicii de educație timpurie anteprescolară în cadrul acestora. (parafrazare din Metodologie).

Copii din creșe beneficiază de cost standard per antepreșcolar care este procentual aproape dublu față de costul pentru preșcolar.

În creșe activitatea se organizează pe grupe de vârstă și tipuri de program urmărindu-se asigurarea nevoilor copiilor și a familiilor acestora. Se recomandă organizarea grupelor în: grupă mică incluzând copii de la 0 la 12 luni, grupă mijlocie copii de la 13 la 24 de luni și grupă mare copii de la 25 la 36 de luni. Numărul copiilor la grupa de antepreșcolari depind de nivelul grupelor de vârstă: la grupa mică media este de 7 copii, dar nu mai puțin de 5 și nu mai mult de 9, la grupa mijlocie media este de 12 copii, dar nu mai puțin de 8 și nu mai mult de 15 și la grupa mare media este de 12 copii, dar nu mai puțin de 8 și nu mai mult de 20. Tipurile de program (normal și prelungit) au fost gândite după modelul unităților de învățământ preșcolar.

Unitățile de educație antepreșcolară oferă servicii care susțin dezvoltarea holistică a copilului incluzând servicii de educație timpurie, realizate în baza unui curriculum național, servicii de îngrijire, protecție și nutriție a copiilor, servicii de supraveghere a stării de sănătate a copilului și servicii complementare pentru copil și familie, respectiv servicii de informare și consiliere, de educație parentală, servicii de terapie logopedică, servicii de asistență psihopedagogică oferite de centrele județene de resurse și asistență educațională/Centrul

Municipiului București de Resurse și Asistență Educațională sau servicii tip centru de joacă, ludotecă etc.

Aceste servicii de educație timpurie pentru creșe sunt coordonate metodologic de către inspectoratul școlar județean/al municipiului București, prin desemnarea unei unități de învățământ preșcolar care va coordona și monitoriza planificarea, organizarea și desfășurarea activităților cu copiii, în acord cu prevederile curriculumului specific, în baza unui plan operațional anual aprobat de ISJ/ISMB.

2.Documentele manageriale

Personalul din creșe își desfășoară activitatea în conformitate cu Proiectul de dezvoltare instituțională (PDI) al unității de educație timpurie antepreșcolară, stabilit și aprobat de către consiliul de administrație. Acesta cuprinde misiunea, scopul, obiectivele și activitățile specifice.

Conducerea unităților de învățământ preuniversitar cu nivel antepreșcolar se asigură de către director și de către consiliul de administrație.

Consiliul de administrație este format din 7 membri: 2 cadre didactice, dintre care unul este directorul, primarul sau reprezentantul primarului, 1 reprezentant al consiliului local, 2 reprezentanți ai părinților și 1 reprezentant al grădiniței desemnate a avea rol de coordonare metodologică.

Conform ROFUIP Pentru optimizarea managementului unității de învățământ, conducerea acesteia elaborează documente manageriale, astfel:

- a) documente de diagnoză;
- b) documente de prognoză;
- c) documente de evidență.

2.1.1.Documentele de diagnoză ale unității de învățământ sunt:

- a) rapoartele anuale ale comisiilor și compartimentelor din unitatea de învățământ;
- b) raportul anual asupra calității educației din unitatea de învățământ;
- c) raportul anual de evaluare internă a calității.

2.1.2.Documentele de prognoză ale unității de învățământ realizate pe baza documentelor de diagnoză ale perioadei anterioare sunt:

- a) planul de dezvoltare instituțională, respectiv planul de acțiune al școlii pentru învățământul profesional și tehnic (PAS);
- b) planul managerial;
- c) programul de dezvoltare a sistemului de control managerial.

2.1.3. Documentele manageriale de evidență sunt:

- a) statul de funcții;
- b) organigrama unității de învățământ;
- c) schema orară a unității de învățământ/programul zilnic al unității de învățământ antepreșcolar/preșcolar;
- d) planul de școlarizare.

3. Îndrumare metodologică

Serviciile de educație timpurie din creșe sunt coordonate metodologic de către inspectoratul școlar județean/al municipiului București (ISJ/ISMB), prin desemnarea unei unități de învățământ preșcolar care va coordona și monitoriza planificarea, organizarea și desfășurarea activităților cu copiii, în acord cu prevederile curriculumului specific, în baza unui plan operațional anual aprobat de ISJ/ISMB.

Pe baza acestui plan operațional se recomandă ca fiecare educator-puericulor din creșă să beneficieze de îndrumarea unei persoane desemnate din grădinița coordonatoare care să îi ofere sprijin în aplicarea corectă și coerentă a curriculumului pentru a-și îmbunătăți calitatea predării și învățării. Cadrul didactic îndrumător recunoscut cu bune competențe didactice și sociale trebuie să le ofere educatorilor-puericulor facilități pentru a participa la o diversitate de activități, precum:

- derularea unei cercetări pentru identificarea nevoilor de formare și a dificultăților cu care se confruntă educatori-puericulor
- realizarea unor întâlniri de tip masă rotundă cu scopul de a dezbate rezultatele cercetării și de a găsi soluții concrete de sprijin pentru această categorie profesională
- participarea la toate activitățile comune în cadrul comisiei de curriculum a grădiniței coordonatoare

- efectuarea de interasistențe între educatorii-puericultori și educatoarele din grădinițe pentru asigurarea aplicării unitare a curriculumului pentru educație timpurie
- derularea săptămânală a unor întâlniri privind proiectarea, implementarea curriculumului, realizarea materialelor didactice
- asigurarea de întâlniri periodice cu părinții pentru a le oferi exemple de bune practică privind relația și comunicarea cu aceștia
- oferirea unor modele de elaborare de documente ale educatoarilor-puericultori: planificare calendaristică, planificare tematică, fișe de observare psihopedagogică etc.
- discutarea problemelor legate de didactică generală și de metodică specialității.

Educatorii-puericultori din creșe pot avea următoarele beneficii din relația cu cadrele didactice îndrumătoare:

- Dezvoltare pedagogică și didactică:
 - Acces la cunoașterea, experiența și suportul unui cadru didactic cu experiență în abordarea curriculumului de educație timpurie și a metodicilor de specialitate
 - Împărtășirea de materiale și experiențe
 - Metode de planificare a distribuției de conținut didactic într-un an școlar
 - Criterii de evaluare a performanțelor și a progreselor înregistrate de copii
 - Sporirea învățării, a îmbunătățirii practicilor în implementarea curriculumului
 - Îndrumarea în vederea concentrării pe practici instrucționale și dezvoltarea de deprinderi de reflecție
- Învățarea profesională continuă:
 - Feedback legat de propriile performanțele ale educatorului-puericultor la grupele de antepreșcolari
 - Sprijin personalizat adaptat la nevoile educatorilor-puericultori
 - Dezvoltare personală, socială și profesională
 - Recunoaștere profesională
 - Pregătește succesul la locul de muncă, dezvoltă încrederea în sine și stima de sine
 - Reduce învățarea prin încercare și eroare și accelerează dezvoltarea profesională
- Managementul grupei:

- Formarea echipelor în grupă și motivarea copiilor
- Comunicarea cu părinții și organizarea întâlnirilor cu părinții
- Comunicarea interpersonală:
 - Aprecieri și suport față de copii și personalul unității
 - Managementul conflictelor și a situațiilor de criză
 - Suport în relația cu părinții
 - Creșterea sentimentului de apartenență la unitatea de învățământ
- Cunoașterea climatului unității:
 - Achiesarea la cultura organizațională a unității
 - Cunoașterea structurii organizaționale și funcționării unității
- Alte aspecte:
 - Cunoștințe despre legislație în domeniu
 - Management strategic și managementul calității
 - Suport pentru evoluție cu succes în cariera didactică

B. Managementul curricular

1. Specificul dezvoltării și învățării copiilor de la naștere la 3 ani

1.1. Caracteristicile și specificul dezvoltării și învățării copiilor de la naștere la 3 ani

Dezvoltarea integrată a copilului se află în relație de interdependență cu respectarea nevoilor specifice ale copilului antepreșcolar. Practica educațională recunoaște trei nevoi fundamentale:

- ✓ Nevoia de securitate afectivă care reprezintă baza autonomiei în procesul de formare a independenței copilului.
- ✓ Nevoia de diferențiere, de recunoaștere a identității copilului, construirea imaginii de sine care se stabilește în măsura în care el experimentează.
- ✓ Nevoia de explorare, de stăpânire a mediului, în contextul în care nevoile afective și de diferențiere sunt satisfăcute.

Pentru satisfacerea acestor nevoi, din perspectiva educației timpurii, se disting câteva cerințe specifice din perspectiva educațională:

- „Copilul necesită, prin imaturitatea fizică și mintală, îngrijire și atenție din partea întregii societăți;
- Respectarea copilului indiferent de problemele de dezvoltare pe care le are – copiii care trăiesc în situații dificile sunt lipsiți de ocaziile necesare dezvoltării și de aceea au nevoie de atenție specială;
- Intervenția educativă se adresează tuturor copiilor, nediscriminativ – toți copiii, fără deosebire de sex, rasă, limbă, religie sau alte criterii trebuie să se bucure de condițiile care le permit dezvoltarea integrată pentru atingerea maximului lor de potențial; de aceea, unul dintre principiile educației timpurii este raportarea la valorile culturale diverse, ca sursa de experiență și învățare.
- Implicarea familiei și a comunității în decizia și acțiunea educativă, părinții având rolul principal și determinant în îngrijirea, creșterea, dezvoltarea și educarea copilului.” (Păun, Emil și Iucu, Romiță „Educația preșcolară în România”, Editura Polirom, 2002, pagina 54)

Principalele teorii care pot sta la baza elaborării unei metodologii adecvate ale intervenției educative timpurii și susțin necesitatea acestora:

1. *Teoria atașamentului* - John Bowlby (1959)
2. *Teoria umanistă* - Rogers
3. *Teoria cognitivă* - Piaget
4. *Teoria dezvoltării psihosociale* - Erikson
5. *Teoria inteligențelor multiple* - Howard Gardner

Caracteristicile învățării copiilor de la naștere la 3 ani:

- **de la naștere la 8 luni:** Învățarea la această vârstă este foarte diferită față de celelalte grupe de vârstă. Depind de adulți pentru a avea experiențe de învățare. În special:
 - învață să se simtă bine cu adulții și preferă să învețe cu adulți care le sunt familiari.
 - învață să aibă încredere în adulți când sunt hrăniți, ținuti în brațe sau îmbrăcați.
 - învață prin privire și ascultare.
 - ating și apucă obiecte pe măsură ce învață despre ele.
 - pun obiecte/jucării în gură pentru a le explora.

- **de la 8 la 18 luni:** Copilul trece prin schimbări majore, inclusiv învățarea primului cuvânt și efectuarea primului pas. Învăță cel mai bine din interacțiunea afectivă cu adultul. În special:
- cunosc diferența dintre adulții cu care sunt familiarizați și cei cu care nu sunt și preferă să învețe în mediul confortabil al adulților cu care sunt familiarizați.
 - îi imită pe adulți
 - învață limbajul de la adulți (copilul înțelege multe cuvinte, dar pronunță puține).
 - se mișcă și alege între jucării
 - explorează activ obiectele
 - învață jucându-se cu același obiect în mod repetat, dar schimbându-și acțiunile puțin de fiecare dată
 - petrec mai puțin timp la îmbrăcat, dormit și mâncat și mai mult la joacă
 - socializează și îi urmăresc atent pe ceilalți
 - învață jucând jocuri simple cu un singur educator; gradat, pot să se joace cu doi, trei copii jocuri simple.
- **de la 18 la 24 de luni:** Copiii învață altfel. Ei explorează și cercetează limbajul, ideile și oamenii. Învăță că sunt persoane diferite și fac asta în timp ce se joacă cu alții. În special:
- au nenumărate conflicte cu ceilalți copii din cauza jucăriilor; aceste conflicte sunt valoroase în învățarea despre sine și ceilalți
 - învață despre variate emoții, observând emoțiile proprii și ale altora
 - joacă același joc cu cei de o vârstă cu ei, dar alături de ei
 - încep să vorbească și progresează de la două cuvinte la conversație simplă
 - descoperă în continuu lucruri noi, cum funcționează ele și-și folosesc toate simțurile când explorează obiectele
 - îi încântă pe adulți cu jocuri imaginare
 - au o dezvoltare fizică mai puțin evidentă, dar își perfecționează mișcarea atentă și echilibrul
 - sunt fascinați de propria independență, cum ar fi turnatul sucului și îmbrăcatul, mișcărilor lor sunt stângace și deseori răstoarnă obiecte sau varsă lichide.

1.2. Domeniile de dezvoltare

Fiecare copil este unic în modul în care crește, se dezvoltă și dobândește deprinderi și competențe. Copiii trec prin stadii similare de dezvoltare, dar în ritmuri diferite. Nu trebuie să ne așteptăm ca toți copiii să atingă același nivel de performanță în aceleași timp. Astfel, cercetătorii au stabilit că omul în dezvoltarea sa se distinge prin ciclitatea unor etape de vârstă bine definite.

Primii ani de viață al copilului sunt considerați ca fiind cei mai importanți pentru evoluția sa ulterioară. După nouă luni petrecute în siguranță în burtica mamei, în timpul nașterii și în zilele ce urmează el face eforturi pentru a se adapta la mediul nou. Din clipa în care se naște, copilul are nevoie să-și satisfacă necesitățile fiziologice - de aer, hrană, somn, căldură, apă. Treptat apare și se manifestă nevoia de siguranță, dragoste și apartenență, de autorespect și autorealizare care contribuie la dezvoltarea personalității lui. În această perioadă copilul descoperă, înțelege și asimilează, mai ales prin intermediul părinților, dar și al educatorilor, principiile și regulile lumii în care trăiește. De aceea, are nevoie de un mediu de dezvoltare sigur și securizat care să îi permită stabilirea de relații cu persoanele care îi satisfac nevoia de afecțiune, de experimentare, exersare și consolidare a deprinderilor.

Dezvoltarea copilului în această perioadă depinde în mare măsură de modul de asigurare a nevoilor alimentare și de igienă, dar și de gradul de stimulare motorie și senzorială. Lipsa unui mediu de dezvoltare sigur și sănătos pentru copil va duce la întârzieri în creșterea și dezvoltarea acestuia.

1.2.1. Dezvoltarea fizică, a sănătății și igienei personale

Dezvoltarea fizică, sănătatea și motricitatea sunt elemente centrale ale tuturor experiențelor de învățare ale copiilor și stau la baza unui stil de viață activ și sănătos de-a lungul întregii vieți. O stare bună de sănătate fizică dă copiilor energie, echilibru și rezistență pentru a participa activ în numeroase activități.

Dezvoltarea motorie este strâns legată de dezvoltarea limbajului, a capacităților cognitive, a abilităților sociale și dezvoltarea emoțională. Deci există o oarecare predictibilitate în dezvoltarea abilităților mai sus menționate, dezvoltarea fizică și a motricității este deseori inegală datorită ritmului individual de dezvoltare, dar și datorită factorilor externi care le influențează dezvoltarea, precum nutriția sau mișcărilor fizice pe care copiii sunt stimulați de adulți să le efectueze.

UNIUNEA EUROPEANĂ

Motricitatea cuprinde trei categorii mari de abilități: motricitate grosieră, fină și abilități senzorio- motorii.

Abilitățile de motricitate grosieră se referă la mișcări ale întregului corp sau ale unor părți mari ale corpului, în care sunt implicați mușchii mari și include mișcări precum: rostogolirea, mersul, alergatul, săritura, ocolirea, cățărarea. Aceste abilități îi oferă copilului posibilitatea de a-și coordona mușchii corpului în demersul de adaptare la mediul său înconjurător și la investirea sa, ajutându-l să exploreze. Dezvoltarea forței musculare determină copilul să participe activ și independent la activități de joc și învățare, în medii cunoscute sau noi pentru el.

Abilitățile de motricitate fină se referă la abilitatea de coordonare a mușchilor mici ai mâinilor, ai brațelor, ai degetelor, precum și ai mușchilor feței. Aceste abilități includ: prinderea/apucarea obiectelor, folosirea instrumentelor de pictat/scriș/modelat, lipirea, tăierea, mototolirea, înșirarea, utilizarea de instrumente de deservire, încheierea/descheierea nasturilor, fermoarelor. Toate aceste abilități pun bazele multor deprinderi necesare pe tot parcursul vieții.

Abilitățile senzorio-motrice presupun capacitatea de a utiliza simțurile pentru a-și orienta mișcările: auzul, văzul, mirosul, gustul, pipăitul. Abilitatea de a utiliza relația strânsă între auz și tactil îl susțin în aprecierea culorilor, dimensiunilor, categoriilor și se condiționează cu dezvoltarea limbajului și dezvoltarea cognitivă. Atenția este susținută de dezvoltarea auzului, de abilitatea de a-și orienta corpul către sunetele cunoscute, cuvinte sau muzică. Deprinderea limbajului este influențată de modul în care copilul își dezvoltă abilitățile și competențele în acest plan. Cunoașterea obiectelor cu ajutorul gurii, îl ajută pe copil să își dezvolte percepțiile și senzațiile gustative și olfactive, permițându-i să-și determine preferințele, să învețe despre mediul înconjurător. Coordonarea oculo-motorie (văz, mișcare) este fundamentală pentru însușirea multor deprinderi ce îi sunt absolut necesare copilului pe tot parcursul vieții (autoservirea, scrisul, etc.) și care sunt strâns legate de dezvoltarea cognitivă.

Sănătatea și igiena personală condiționează, de asemenea, dezvoltarea sănătoasă a copilului. Sănătatea și igiena personală cuprind igiena corporală (baie, igiena dentară, îmbrăcăminte), a somnului, a alimentației, mișcarea în aer liber. Pentru a pune bazele unui stil de viață sănătos, copilul are nevoie să dobândească abilități de autoservire în timpul mesei, deprinderi de nutriție sănătoasă, de dobândire a capacității de a dovedi control sfincterian și de a

UNIUNEA EUROPEANĂ

utiliza toaleta în mod adecvat, de a participa în momentele de îmbăiere, de a utiliza voluntar și corect obiectele igienico-sanitare.

Sugestii pentru activitățile privind dezvoltarea motricității, a igienei și sănătății

- Oferiți copilului posibilitatea de a alerga, de a sări, de a se cățăra în siguranță. Susțineți-l când are nevoie de ajutor, încurajându-l să realizeze mișcări noi, în mod independent.
- Puneți-i la dispoziție jucării și diferite materiale și echipamente care să-l implice în activități de mișcare.
- Implicați copiii în activități care să le solicite echilibrul, poziții diferite ale corpului.
- Oferiți copiilor câteva ore zilnic momente de mișcare liberă.
- Ajutați-i zilnic să meargă, să alerge, să se ridice.
- Respectați zilnic programul de somn și ritualurile de dinainte și de după somn.
- Jucăți cu copiii jocuri ce implică mișcare și activitate fizică.
- Puneți-le la dispoziție echipamente și obiecte care îi implică în activități fizice structurate (mișcări însoțite de cântec, ritm, de cățărare, de menținere a echilibrului etc.).
- Oferiți momente de odihnă după activități fizice.
- Puneți obiecte în jurul copilului pentru ca el să ajungă la ele, să le prindă, să le ridice.
- Jucăți jocuri și cântați cântecele în care solicitați mișcarea mâinilor și a degetelor.
- Jucăți-vă cu mingi de ping-pong și tenis de câmp. Oferiți-i o minge și țineți-l de o mână pentru a-l constrânge să apuce cu o singură mână, apoi lăsați-l să manipuleze mingile trecându-le dintr-o mână în cealaltă.
- Puneți la dispoziția copiilor materiale de scris (coli mari, creioane și pensule groase, acuarele) și încurajați-i să scrie și să deseneze sau să picteze.
- Propuneți copiilor jocuri tip puzzle cu 3-6 piese mari, reprezentând poze clare și cuburi mari pentru construit.
- Puneți la dispoziția copilului tacâmuri personale și încurajați-l în autoservirea pe timpul mesei.
- Stimulați vederea copilului cu jucării care pendulează, pe care le poate prinde. Indicați obiecte în jurul copilului numindu-le, atât pe cele din apropierea sa cât și cele îndepărtate.
- Oferiți oportunități de activități fizice care integrează mișcarea cu utilizarea simțurilor.

- Modelați mișcări ale copilului realizând anumite activități împreună cu el: dansuri, bătut la toabă, cântat la pian etc.
- Oferiți jucării și obiecte din materiale și texturi diferite.
- Vorbiți cu copilul despre importanța alimentației și a apei pentru sănătatea organismului.
- Oferiți copilului posibilitatea de a alege între câteva variante de mâncăruri.
- Introduceți mâncărurile noi împreună cu cele preferate de copil.
- Formați deprinderile copilului de a se spăla pe mâini și a se șterge, de a utiliza toaleta.
- Utilizați poezii, cântece, povestioare despre deprinderile de igienă personală.
- Oferiți copilului ocazia de a exersa prin joc deprinderile de igienă personală: să spele păpușa sau cățelul de pluș, să spele rochița păpușii, etc.
- Discutați despre reguli de păstrare a igienei când îl sprijiniți în formarea acestor deprinderi.
- Explicați permanent copilului, pe înțelesul său, care sunt situațiile și obiectele riscante pentru el și pentru cei din jur.
- Folosiți jucăriile din centrul de joc simbolic sau alte centre pentru a discuta despre obiecte și lichide periculoase, precum și ce consecințe grave pot avea.
- Folosiți imagini cu pompieri, medici și discutați despre intervențiile lor în situațiile periculoase.
- Atrageți atenția copiilor asupra necesității respectării unor reguli când utilizează echipamente de joacă pentru a nu se răni sau răni alți copii. Regulile trebuie respectate și de adulții din jurul copiilor.

1.2.2. Dezvoltarea socio-emoțională

Dezvoltarea emoțională și dezvoltarea socială a copilului sunt aspecte esențiale în evoluția sa și în special în procesualitatea învățării. Acest domeniu vizează abilitatea și dorința copilului de a interacționa eficient cu adulții și cu copiii.

Dezvoltarea socială face referire la dezvoltarea abilităților de relaționare cu alte persoane, atât cu alți adulți, cât și alți copii. Relațiile cu adulții constă capacitatea copilului de a manifesta încredere și a interacționa ușor cu aceștia, de a le recunoaște diferitele roluri și a-i percepe ca persoane care îi orientează, sprijină în ceea ce fac, gândesc, simt. Capacitatea de a stabili interacțiuni cu copiii este fundamentală atât pentru definirea propriei persoane, cât și a lumii în

care trăiesc. Prin interacțiuni cu alți copii, se exersează capacitatea de a menține relații de prietenie, de a cere și a oferi ajutor altui copil, de a aparține unui grup. Tot în cadrul dezvoltării sociale, copiii învață să recunoască, să respecte și să aprecieze diferențele dintre indivizi, diversitatea fizică și culturală și să își exerseze capacitatea de a coopera cu ceilalți, de a negocia și de a lua decizii în grup, de a respecta dorințele celorlalți, de a respecta regulile unui grup.

Dezvoltarea emoțională vizează construcția conceptului de sine a copilului prin modul în care se percepe ca ființă unică, reacționează și receptează/interpretează reacțiile/ trăirile emoționale ale celorlalți în interacțiunile pe care le stabilește cu aceștia. Imaginea pozitivă de sine reprezintă un punct de plecare important în susținerea continuă a învățării. Cu cât va avea mai multă încredere în sine, cu atât copilului va fi mai dornic de a încerca noi experiențe, de a învăța lucruri noi. De asemenea, dezvoltarea emoțională vizează dezvoltarea capacității de autoreglare a propriilor trăiri emoționale, precum și capacitățile copilului de a recunoaște, exprima și înțelege trăirile emoționale atât ale sale cât și ale celorlalți și de a le răspunde adecvat. Trăirile emoționale însoțesc toate activitățile copilului și sunt strâns legate de formarea abilităților de relaționare și comunicare ca și de susținerea motivațională și formarea intereselor, inclusiv a celor de cunoaștere și învățare.

Sugestii pentru activitățile privind dezvoltarea socio-emoțională

- Adresați-vă copilului pe nume, zâmbiți-i, vorbiți-i, îmbrățișați-l, încurajați-l să imite gesturi și sunete produse de adulții cu care este obișnuit. Priviți copilul în ochi când îi vorbiți!
- Asigurați un mediu populat de persoane de încredere, asigurați-l că este în siguranță. Ajutați-l pe copil să își depășească teama. Precizați verbal copilului ce activități urmează să faceți împreună cu el.
- Prin gesturi și cuvinte, arătați copilului înțelegere față de reacțiile sale și asigurați-l că îi sunteți alături.
- Încurajați copilul și oferiți modele de comportamente variate, care să evite reproducerea unor stereotipuri de gen (lectură, activități casnice, de petrecere a timpului liber, etc.).
- Facilitați identificarea de către copil a comportamentelor adecvate/inadecvate prin reacții verbale sau non-verbale de aprobare, respectiv respingere a unor comportamente.

- Răspundeți pozitiv la întrebările copilului și la cererea de ajutor, sprijiniți-l concret să depășească dificultatea.
- Plasați la dispoziția copilului obiecte și jucării și ajutați-l să înceapă o activitate, stimulându-l cu întrebări, explicații.
- Oferiți exemple de cooperare cu ceilalți în activitățile cotidiene (de exemplu în pregătirea mesei și în alte activități casnice).
- Facilitați copilului contactul cu copii din medii culturale diverse pentru a se familiariza cu covârșnici aparținând unor medii sociale, culturale, lingvistice diferite.
- Valorizați comportamentele copiilor atunci când interacționează pozitiv cu ceilalți copii.
- Facilitați și ghidați activitatea perceptivă a copilului. Folosiți cuvinte care descriu diverse părți ale corpului (nas, păr, obraz, etc.), încurajări verbale și gesturi.
- Puneți la dispoziția copiilor resurse pentru jocul dramatic care să reflecte diversitatea.
- Familiarizați copilul cu persoane, experiențe, medii sociale prin cărți, cântece, interacțiuni cu oameni din medii diferite.
- Încurajați copilul să-și perceapă propriile caracteristici identitare. Discutați cu copilul despre deosebiri și asemănările pe care le-a remarcat.
- Stabiliți rutine și reguli simple care să fie respectate în mod regulat, dar ținând cont și echilibrând în mod flexibil nevoile individuale ale copilului. Lăudați copilul pentru respectarea acestor rutine și reguli.
- Modelați comportamentul copiilor realizând o activitate împreună cu copiii și creând situații în care să împartă materialele de lucru.
- Creați oportunități și încurajați copilul să își exprime intenția de a realiza anumite lucruri, pentru a o face cunoscută și celorlalți.
- Dați copiilor suficient timp pentru a discuta și negocia înainte de a interveni atunci când apare un conflict.
- Folosiți în conversațiile cu copiii cuvinte care descriu emoții (vesel, supărat, furios), încurajați copiii să fie atenți la cei din jurul lor.
- Oferiți oportunități pentru a identifica emoțiile prin folosirea imaginilor, afișelor, oglinzilor, jocurilor cu păpuși care reflectă culturi diferite.
- Cultivați copiilor imaginea de sine pozitivă, evitând stereotipurile de gen.

- Obişnuiți-l pe copil să își țină jucăriile în ordine, puneți-le la dispoziție cutii și spații de depozitare.
- Construiți situații imaginare sau descrieți situații în care copilul să identifice propriile emoții și emoțiile altor persoane în diverse situații.
- Încurajați copilul să continue și arătați cum să rezolve problema cu care se confruntă (dacă după mai multe încercări nu reușește singur).
- Inițiați jocuri de dezvoltare a expresivității, prin care copiii să simuleze o expresie de bucurie, entuziasm, tristețe, frică, etc. Stimulați copiii să vorbească despre emoțiile lor, să redea verbal și prin mimică emoțiile personajelor din filme și cărți.
- Utilizați jocuri de selectare a cuvintelor despre emoții, a poeziilor, poveștilor despre dispoziție, sentimente.

1.2.3. Capacități și atitudini de învățare

Acest domeniu este diferit de cele anterioare, deoarece cuprinde abilități ce ar putea fi considerate ca aparținând altor domenii precum cel cognitiv sau socio-emoțional. Formularea lui separată marchează importanța acestuia în dezvoltarea globală a copilului, considerând că dezvoltarea acestor capacități și atitudini începând din perioada copilăriei pune bazele învățării pe tot parcursul vieții.

Curiozitatea și interesul ca subdomeniu se referă la dorința copilului de investigare a realității din jur, a o cunoaște mai bine și la interesul său de a afla lucruri noi, de a ști și a dori să învețe cât mai multe despre cele ce-l înconjoară.

Inițiativa se referă la dorința copilului de a participa la activități de învățare, de a iniția acțiuni individual sau în grup. Inițiativa presupune încredere, dorință, motivație și pune bazele capacității autonome de învățare.

Persistența reprezintă subdomeniul ce vizează capacitatea copilului de a-și concentra atenția asupra unei sarcini și de a o duce la bun sfârșit, chiar dacă întâmpină dificultăți.

Creativitatea vizează capacitatea copilului de a-și extinde singur cunoașterea pe baza cunoștințelor/experiențelor deja acumulate, utilizând modalități noi de combinare a lor în forme noi, dincolo de modurile convenționale, de găsire de soluții diverse pentru aceeași situație problematică, de construcție a unor noi realități utilizând imaginea, cuvântul, sunetul, mișcarea, dansul, obiectele și materialele din jurul său.

Sugestii pentru activitățile privind capacitățile și atitudinile de învățare

- Stimulați copilul punându-i gradat la dispoziție o varietate de stimuli noi (jucării, jocuri care produc sunete, lumini). Oferiți sprijin copiilor care sunt ezitanți și nu îndrăznesc să exploreze lucruri noi.
- Dați copilului posibilitatea să interacționeze cu mai multe persoane, extindeți treptat aria lui de interacțiuni și încurajați-l să adreseze întrebări.
- Încurajați tendințele spre autonomie și asigurați un mediu și resurse care să permită acest lucru.
- Solicitați copilului să spună ce ar dori să facă într-un anumit moment al zilei. Negociați împreună cu copilul petrecerea timpului.
- Discutați despre inițiativele și activitățile adulților. Asigurați un mediu în care copilul să nu se simtă criticat.
- Oferiți spațiu și timp suficient pentru a se juca sau realiza sarcini simple fără să fie întrerupt.
- Mențineți locurile obiectelor pe care copilul le utilizează cel mai frecvent, astfel încât acesta să le poată utiliza când dorește.
- Respectați ritmul copilului, oferiți-i timpul necesar, înainte să se plictisească de aceeași activitate.
- Vorbiți cu copilul despre activitatea pe care o desfășoară, adresându-i întrebări deschise de genul „Cum ai făcut asta? Povestește-mi”.
- Schimbați în mod regulat obiectele, materialele, jucăriile din mediul copilului.
- Facilitați copilului experiența de a se murdări, a face dezordine, punându-i la dispoziție obiecte și materiale cu o varietate de culori, texturi, sunete, forme și mirosuri.
- Demonstrați ce utilizări noi pot avea materialele și obiectele. Permiteți copilului să amestece materiale și jucării.
- În interacțiunile cu copilul, folosiți întrebări deschise și încurajați limbajul descriptiv pentru a vă povesti ce face.

1.2.4. Dezvoltarea limbajului, a comunicării și a premiselor citirii și scrierii

Limbajul și comunicarea, dar și achizițiile premergătoare citit-scris-ului prind viață în cadrul unui proces complex, intens, care debutează la naștere. Drumul de la nou-născutul care

gângurește (emițând sunete) ca expresie a bucuriei în prezența mamei, până la jocul simbolic, care se bazează pe stăpânirea limbajului, se prezintă ca un proces interactiv în care copilul învață sistemul de sunete (fonologie), cuvinte (morfologie) și structuri gramaticale (sintaxa), sensurile cuvintelor (semantica), folosirea adecvată a acestora, în prezența și asistat/susținut/stimulat continuu de aparținători/familie, de grupurile de joacă formale (în cadrul instituțiilor de educație timpurie) sau informale, sau de către comunitate.

Dezvoltarea limbajului și a comunicării vizează capacitatea copilului de a asculta și a înțelege semnificația limbajului vorbit, capacitatea copilului de a vorbi și comunica eficient, dincolo de vârsta acestuia, capacitatea sa de a se exprima corect gramatical și de a-și dezvolta vocabularul, astfel încât să poată fi înțeles nu numai în mediul familiei, dar și în instituția de educație timpurie, în grupurile de copii frecventate sau în mediul extins al comunității.

Premisele citirii și scrierii pune accent pe dezvoltarea interesului pentru cărți și tipărituri și, implicit, pentru citit, pe identificarea, discriminarea sunetelor limbii și realizarea corespondenței dintre simboluri abstracte și sunete, pe dobândirea și interpretarea informațiilor, urmarea direcțiilor, localizarea spațiului și a evenimentelor, etc. prin intermediul limbajului scris, pe conștientizarea mesajului vorbit/scriș și însușirea deprinderilor de scris în scopul comunicării unui mesaj.

Sugestii pentru activitățile privind dezvoltarea limbajului, a comunicării și a premisele citirii și scrierii

- Vorbiți-i copilului cu ton prietenos și cu articularea clară și corectă a cuvintelor. Folosiți un vocabular cât mai divers atunci când vorbiți cu copilul. Rostiți corect cuvintele în dialogul cu acesta.
- Vorbiți cu copilul despre evenimentele, activitățile zilnice, accentuați aspectele reușite, emoțiile pozitive în relatarea lor.
- Citiți zilnic copilului explicând cuvintele necunoscute; introduceți cuvintele noi prin povestirea/descrierea a ceea ce experimentează copilul prin toate simțurile.
- Implicați copilul în rezolvarea unor situații simple secvențiale, repetând sarcina sau realizând acțiunea împreună la început sau jucați jocuri de ascultare și înțelegere cu copilul.

- Răspundeți întotdeauna întrebărilor copilului. Puneți la dispoziția copilului cărți cu imagini, reviste, cu scopul de a provoca și stimula discuțiile cu acesta.
- Vorbiți expresiv, expresiile feței, intonația sunt importante pentru a stimula interesul și reacțiile copilului.
- Arătați și numiți diferite obiecte familiare în fața copilului; invitați copilul să repete sau să inițieze acest joc; dați copilului posibilitatea de a contribui cu câte un cuvânt atunci când îi citiți sau îi spuneți o poveste urmărind diferite imagini.
- Răspundeți întrebărilor copilului. Stimulați-l să adreseze întrebări despre obiecte și fenomene interesante. Adresați întrebări deschise pentru a oferi modele pentru întrebările adresate de acesta.
- Puneți la dispoziția copilului cărți cu imagini care reprezintă diferite categorii.
- Când citiți povești copilului folosiți diferite marionete, păpuși pe degete, pentru a-l învăța să descifreze și să folosească limbajul non-verbal.
- Când vă adresați copilului, utilizați propoziții simple, corecte din punct de vedere gramatical. Utilizați în vorbirea cu copilul un limbaj simplu, fără diminutive.
- Angajați copilul în conversații și adresați întrebări deschise, fără a încuraja răspunsuri monosilabice.
- Jucați cu copilul jocuri de tip: „Eu spun una, tu spui mai multe”.
- Jucați cu copilul jocuri cu cuvinte. Arătați diferite obiecte, le denumiți, încurajați copilul să le repete, având la dispoziție cărți sau imagini adecvate.
- Jucați jocuri de despărțire a cuvintelor în silabe, pentru a facilita pronunția cuvintelor alcătuite din mai multe silabe.
- Extindeți propozițiile construite de copil, transformându-le în propoziții dezvoltate; rearanjați topica atunci când este cazul.
- Jucați jocuri de tipul „Săculețul fermecat” pentru dezvoltarea capacității de exprimare a experiențelor senzoriale. Inițiați jocuri fizice/de explorare/senzoriale dând copilului șansa să verbalizeze experiențele trăite.
- Puneți la dispoziția copilului diferite materiale tipărite (cărți de povești cu/fără imagini, manuale, reviste, albume de fotografii), răsfoiți și discutați împreună. Stați aproape de el și oferiți-i ocazia de a privi împreună cu dumneavoastră paginile și imaginile cărții. Oferiți-i ocazia să țină el/ea cartea sau să dea paginile.

- Inițiați și încurajați comentariile copilului și asocierile dintre cărțile citite și experiența sa de viață.
- Oferiți copilului șansa de a interacționa cu cărți de câte ori îi face plăcere, în momentele în care este odihnit și bine dispus.
- Jucați jocuri pentru dezvoltarea capacității de discriminare auditivă (ex. jocuri cu sunete produse de diferite instrumente muzicale: batem la tobe, suflăm la fluier, cântăm la orgă sau cele produse de diferite obiecte din gospodărie). Atenționăm copilul când ascultăm muzică și ritmăm cu tapotări în acord cu sunetele muzicii.
- Repetați împreună poezii și cântece cunoscute. Puneți la dispoziția copilului casete de muzică pentru copii. Ascultați și fredonați împreună.
- Stimulați copilul să verbalizeze imaginile întâlnite; apreciați nivelul său de comunicare.
- În timp ce citiți copilului, exersați susținerea, poziționarea corectă și întoarcerea paginilor cărții.
- Puneți la dispoziția copilului cărți de diferite mărimi și materiale și încurajați-l să le utilizeze în activitatea sa zilnică. Lăsați-l să țină cartea, să întoarcă paginile. Apreciați copilul în încercarea sa de a întreține cartea.
- Utilizați în jocurile de grup jetoane cu imagini și cuvântul corespunzător.
- Desenați împreună, astfel încât copilul să poată observa poziția instrumentelor de scris, a modului de apucare a acestora și poziția corpului.
- Asigurați copilului suprafețe diferite pentru exersarea scrisului și desenului (la masă, pe șevalet, pe plăci de faianță cu acuarele, pe perete acoperit, vara cu apă, etc.).
- Nu insistați asupra respectării coloratului în contur în această etapă de vârstă.

Dezvoltarea cognitivă și cunoașterea lumii

Dezvoltarea cognitivă și cunoașterea lumii se referă la capacitățile copilului de a gândi, a asimila noi informații și a utiliza ceea ce știe, de a descoperi și a-și construi înțelegerea prin interacțiunea cu cei din mediul social apropiat și cu mediul fizic în care trăiește.

Dezvoltarea gândirii logice și rezolvarea de probleme vizează capacitățile copilului de a analiza și stabili relațiile ce se pot stabili între obiecte, evenimente, persoane, situații. Relația de cauzalitate, gândirea critică și analitică, rezolvarea de situații problematice, reprezintă aspecte-cheie ale acestui subdomeniu, ce stau la baza dezvoltării cognitive de mai târziu.

Subdomeniul *Cunoștințe și deprinderi elementare matematice, cunoașterea și înțelegerea lumii* cuprinde mai multe tipuri de cunoștințe ce privesc atât lumea numerelor, culorilor, formelor, unităților de măsură, cât și lumea vie și nevie, a Pământului și Spațiului. Pe lângă aceste cunoștințe generale, acest subdomeniu cuprinde și multe abilități ce se dezvoltă prin punerea în relație a acestor cunoștințe: grupare, seriere, comparare, ordonare, măsurare, asociere fie a obiectelor, fie a caracteristicilor, fie a ființelor vii sau nevie, fie a fenomenelor, fie a evenimentelor.

Sugestii pentru activitățile privind dezvoltarea cognitivă și cunoașterea lumii

- Oferiți copilului experiențe care pun în valoare relația cauză-efect (dacă lovesc cu mingea un obiect se răstoarnă, dacă apăs pe un buton se aprinde lumina etc.).
- Oferiți copiilor materiale diverse, sigure și adecvate vârstei pentru a le putea manipula și acționa asupra lor.
- Demonstrați-i diverse experimente ce exemplifică relația de cauză-efect. Însoțiți acțiunile dumneavoastră de explicații. Repetați-le.
- Oferiți copiilor jucării și obiecte diferite ca formă, culoare, sunete emise, pentru a le putea compara. Însoțiți jocul copilului de explicații.
- Demonstrați-le, explicați și implicați copilul în activități de comparare a obiectelor în funcție de mărime, formă sau alte caracteristici.
- Valorificați orice moment al zilei pentru a surprinde comparații între acțiuni și obiecte.
- Jucați jocuri care sprijină înțelegerea permanenței obiectelor (ascunderea lor și revenirea lor).
- Realizați jocuri de rol în care copiii să poată utiliza diverse obiecte pentru acțiunile pentru care sunt destinate apelând la experiența lor anterioară.
- Puneți la dispoziția copilului jucării care îi permit utilizarea lor pentru atingerea unui scop (camioane cu remorcă, căruț pentru păpuși etc.).
- Jucați-vă împreună cu el încercând să puneți forme mari în forme mici, să încărcăți/să umpleți diverse recipiente și să le goliți. Să construiți din forme geometrice utilizând diferite strategii.
- Jucați-vă cu el jocuri care au mai multe soluții.

- Utilizați în activitățile cotidiene tot timpul numerația și numerele („Mai trebuie încă două”, „Acum suntem numai patru în sală” etc.).
- Numiți permanent cantitatea obiectelor pe care le utilizați („două cărți, patru creioane, trei păpuși etc.”). Rugați copilul să vă aducă două..., trei...
- Realizați activități de gospodărie în care utilizați mai multe fructe sau legume și utilizați termeni precum: mai multe, mai puține, mai mari, mai mici.
- Jucați-vă jocuri care implică o comparare a obiectelor în funcție de mărime, greutate, volum.
- Implicați copiii în activități în Centrul de Nisip și apă pentru a experimenta volumele: să umple recipiente cu apă, cu nisip, să le compare.
- Puneți la dispoziția copilului instrumente de măsurare și jucați jocuri de tipul „La piață, la cumpărături”, „La alimentară” etc.
- Căutați împreună cu copilul forme geometrice în mediul lui înconjurător („Unde mai vezi un rotund?”). Explorați elemente decorative.
- Puneți la dispoziția copilului piese de forme geometrice, puzzle-uri cu forme geometrice.
- Încurajați-i să copieze formele pentru a realiza anumite compoziții artistice.
- Oferiți copiilor obiecte de forme și culori diferite și propuneți-le o temă cu o anumită culoare sau cu o anumită formă.
- Jucați jocuri de potrivire a obiectelor la categoriile corespunzătoare.
- Puneți la dispoziția copilului obiecte și stimulați-l prin întrebări să identifice și să descrie caracteristici (mărime, culoare, formă, suprafață), să conștientizeze aspectele periculoase.
- Încurajați copilul să sesizeze relațiile între caracteristici ale anotimpurilor și efecte asupra vieții (cum ne îmbrăcăm iarna, cum ne protejăm vara de soare), valorificați contextele reale, experiențele anterioare ale copilului.
- Desfășurați experimente simple cu instrumente non-standard pentru a explica diferite fenomene.
- Puneți-i la dispoziție obiecte cu ajutorul cărora să poată explora mediul înconjurător: bețe pentru a scormoni pământul, etc.
- Jucați cu copilul jocuri de sortare și clasificare după diferite criterii, ex. după mediul de viață (animale sălbatice/domestice, păsări de curte/sălbatice).

- Oferiți copilului șansa de a observa plante în diferite momente ale anului (înflorind, având fructe) sau animale (care sunt hrănite, adăpate).
- Permiteți copilului să se joace pe diferite suprafețe în condiții de siguranță; denumiți suprafețele și ajutați-l să exprime senzațiile pe care le trăiește.
- Cereți copilului să denumească fenomenele meteo întâlnite și discutați despre efectele lor asupra activităților zilei.
- Diversificați experiențele de cunoaștere ale copiilor în funcție de contextul local.
- Jucați jocuri de identificare a părților corpului; asociați cu numere (1:gura, nasul; 2: ochii...).

Bibliografie

1. Rodica Mariana Niculescu, Daciana Angelica Lupu. *Pedagogia preșcolară și a școlarității mici*. București, 2007.
2. Squibb Betty, Deitz J Sallz, „Activități de învățare pentru copiii foarte mici (de la naștere la 3 ani)”, UNICEF, Vanemmonde, 2005
3. Verza E., Verza E.F. *Psihologia vârstelor*, Ed. Pro Humanitate, București, 2008

Elaborat de

Florescu Daniela,